

ХАН ПРОТИ СПОЛУЧЕНОГО КОРОЛІВСТВА (KHAN V. THE UNITED KINGDOM)

У справі "Хан проти Сполученого Королівства"

Європейський Суд з прав людини, засідаючи палатою, до складу якої увійшли судді:

п. Ж.-П. Коста (J.-P. Costa), голова

п. В. Фурманн (W. Fuhrmann)

п. Л. Лукайдес (L. Loucaides)

п. П. Куріс (P. Kuris)

сер Ніколас Братца (Sir Nicolas Bratza)

пані Х. С. Грев (H. S. Greve)

п. К. Трая (K. Traja),

а також пані С. Долле (S. Dollé), секретар секції,

після нарад за зачиненими дверима 26 жовтня 1999 року та 4 травня 2000 року

постановляє таке рішення, ухвалене в останній із зазначених днів:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу розпочато за заявою (№ 35394/97) проти Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, поданою до Європейської комісії з прав людини (Комісія) на підставі колишньої статті 25 Конвенції про захист прав людини та основних свобод (Конвенція) громадянином Сполученого Королівства п. Султаном Ханом (*Sultan Khan*) (заявник) 1 січня 1997 року.

2. 3 грудня 1997 року Комісія (перша палата) вирішила повідомити про заяву Уряд Сполученого Королівства (Уряд) і запропонувала йому подати зауваження щодо прийнятності заяви та по суті справи.

3. Уряд подав свої зауваження 2 березня 1998 року. Заявник відповів 30 вересня 1998 року після подовження визначеного для цього строку. 16 жовтня 1998 року Уряд подав коментарі у відповідь на зауваження заявника.

4. Після набрання 1 листопада 1998 року чинності Протоколом № 11 до Конвенції та згідно з положеннями пункту 2 статті 5 цього Протоколу, справу розглянув Суд.

5. Згідно з пунктом 1 правила 52 Регламенту, Голова Суду п. Л. Вільдхабер (*L. Wildhaber*) доручив розгляд справи третій секції.

6. 24 квітня 1999 року Суд оголосив заяву прийнятною¹ і вирішив запросити сторони для слухання справи по суті.

7. 7 липня 1999 року Голова Суду надав дозвіл неурядовим організаціям "Справедливість" (*Justice*) та "Свобода" (*Liberty*) подати у письмовій формі спільні коментарі щодо справи (пункт 2 статті 36 Конвенції та пункт 3 правила 61 Регламенту).

8. Відкрите слухання відбулося 26 жовтня 1999 року в Палаці прав людини у Страсбурзі.

На судовому розгляді були присутні:

а) від Уряду

п. К. Хумерслі (*C. Whomersley*),
Міністерство закордонних справ
та у справах Співдружності,

уповноважена особа;

лорд Вільямс (*Lord Williams*),
королівський адвокат,

генеральний аторней;

п. Дж. Кроу (*J. Crow*),

радник;

пані Р. Коллінз-Райс (*R. Collins-Rice*),

пані К. Джоунс (*K. Jones*),

консультанти;

¹ Примітка канцелярії: Рішення Суду можна одержати в канцелярії.

b) від заявника

п. Б. Еммерсон (*B. Emmerson*),

п. К. Стамер (*K. Starmer*),

захисник;

п. Дж. Дікінсон (*J. Dickinson*),
колегія адвокатів Шеффілда,

соліситор.

Суд заслухав виступи п. Еммерсона та лорда Вільямса.

ЩОДО ФАКТІВ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

9. 17 вересня 1992 року заявник прибув до Манчестерського аеропорту рейсом з Пакистану. Цим самим рейсом прилетів і його двоюрідний брат N. Працівники митної служби зупинили й обшукали обох чоловіків. У N. було виявлено героїн на суму майже 100 000 фунтів стерлінгів за ціною на чорному ринку. Його допитали, а потім заарештували і висунули обвинувачення. У заявника наркотиків не виявили. Його також допитали, але він не зробив жодного зізнання, і його було звільнено без висунення обвинувачення. 26 січня 1993 року заявник відвідав свого друга В. у Шеффілді. Стосовно В. велося розслідування за підозрою в торгівлі героїном. 12 січня 1993 року головний констебль Південного Йоркширу дав дозвіл на встановлення підслуховувального пристрою у квартирі В. на тій підставі, що звичайні методи стеження навряд чи дали б змогу дістати докази того, що він займається торгівлею наркотиками. Ніхто не очікував і не передбачав, що заявник з'явиться у цьому приміщенні. Про встановлення поліцією підслуховувального пристрою не знали ні В., ні заявник.

10. За допомогою цього пристрою поліція отримала магнітофонний запис розмови, під час якої заявник зізнався, що він був причетний до ввезення N. наркотиків 17 вересня 1992 року. Заявника було заарештовано 11 лютого 1993 року. Під час допиту він знову не зробив зізнання, але пізніше йому та N. було висунуто обвинувачення у вчиненні злочинів, відповідальність за які передбачена Законом 1979 року про митне та акцизне регулювання і Законом 1991 року про зловживання наркотиками, і справу було

передано до суду.

11. Суд відбувся в грудні 1993 року. Заявник визнав себе невинуватим. Він зізнався, що був у Шеффілді за зазначеною адресою і що один з голосів, записаних на плівці, це його голос. Від імені Корони було визнано, що встановлення підслуховувального пристрою становило порушення права володіння із завданням шкоди. У зв'язку з цим суддя провів розгляд *voir dire* (розгляд питань права без присутності присяжних) стосовно прийнятності як доказу магнітофонного запису розмови. Обвинувачення погодилося, що без цього запису немає підстав для порушення справи проти заявника.

12. Суддя постановив рішення про прийнятність доказу. Після внесення змін до обвинувального акта проти заявника було висунуто нове обвинувачення, і він визнав себе винним у свідомому шахрайському порушенні заборони на ввезення героїну. 14 березня 1994 року заявника було засуджено до трирічного ув'язнення.

13. Заявник оскаржив це рішення до апеляційного суду на тій підставі, що цей доказ слід було визнати неприйнятним. 27 травня 1994 року апеляційний суд відхилив скаргу заявника щодо засудження, але підтвердив загальну важливість для громадськості з погляду права питання щодо прийнятності як доказу при розгляді кримінальної справи проти підсудного магнітофонних записів розмов, одержаних за допомогою підслуховувального пристрою, встановленого поліцією у приватному будинку без відома власників або наймачів.

14. 4 жовтня 1994 року апеляційний відділ Палати лордів надав заявникові дозвіл подати скаргу щодо засудження. 2 липня 1996 року Палата лордів відхилила скаргу заявника і відзначила, що розглядуване питання порушило дві окремі проблеми: по-перше, чи був взагалі прийнятним як доказ магнітофонний запис розмов, а по-друге, якщо прийнятний, то чи повинен все ж таки суддя, здійснюючи дискреційні повноваження на підставі загального права або згідно з повноваженнями, наданими йому статтею 78 Закону про поліцію та докази у кримінальних справах від 1984 року (*PACE*), відхилити цей доказ. Щодо першого питання, Палата лордів дотримувалася думки, що в англійському праві відсутнє право на повагу до приватного життя і що навіть якби таке право існувало, то стосовно доказу, добутого за допомогою підслуховувальних пристроїв, використання яких становить втручання у приватне життя, застосовується норма

Хан проти Сполученого Королівства

загального права про те, що доказ, одержаний у неналежний чи навіть незаконний спосіб, залишається прийнятним. Щодо другого питання, було визнано, що факт одержання доказу за обставин, які становлять порушення статті 8 Конвенції, був суттєвим, але не визначався дискреційним правом судді приймати або відхиляти такий доказ на підставі статті 78 *PACE*. Суддя повинен здійснювати дискреційні повноваження таким чином, щоб визнання доказу прийнятним не позначилося на справедливості судового розгляду, а використання у кримінальному провадженні матеріалу, одержаного з порушенням права на приватне життя, ґарантованого статтею 8, не означало, що судовий розгляд буде несправедливим. Щодо фактів, суддя мав право вирішити, що обставини, за яких було одержано відповідний доказ, навіть якщо вони становили порушення статті 8, не були такими, щоб вимагати визнання доказу неприйнятним. Лорд Нолан (*Nolan*), висловлюючи думку більшості у Палаті лордів, додав:

"Єдиною підставою, на якій ця справа потрапила до Палати лордів, є відсутність системи правового регулювання використання поліцією засобів стеження. Відсутність такої системи видається дивною, особливо з огляду на правові рамки, які з 1989 року регулюють використання таких засобів службою безпеки, а підслуховування поліцією та іншими агенціями — з 1985 року. Я б утримався від подальших коментарів, оскільки представник відповідача повідомив нас, відповідно до розпорядження, що на наступній сесії парламенту уряд пропонує внести на розгляд законопроект стосовно цього питання".

15. Заявника було звільнено із в'язниці 11 серпня 1994 року. Це було тимчасове звільнення до 12 травня 1995 року за спеціальним дозволом.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ПРАВО

А. Директиви Міністерства внутрішніх справ

16. Директиви щодо застосування спеціальних пристроїв під час проведення поліцією оперативного стеження (директиви Міністерства внутрішніх справ 1984 року) передбачають, що лише головний констебль або помічник головного констебля мають право надавати офіційний дозвіл на застосування таких пристроїв. Директиви можна одержати у бібліотеці Палати громад після подання заяви до Міністерства внутрішніх справ.

17. У кожному випадку службова особа, уповноважена надати дозвіл, має бути впевнена, що дотримано таких критеріїв:

а) розслідування стосується тяжкого злочину; b) звичайні методи розслідування було застосовано, але безрезультатно, або, зважаючи на обставини, найімовірніше, вони були б безуспішними в разі застосування; c) має бути обґрунтована підстава вважати, що використання пристроїв може привести до арешту й засудження або, у відповідних випадках, до запобігання терористичним актам; d) застосування пристроїв має бути здійсненним. Службова особа, що надає дозвіл, має впевнитися також у тому, що втручання у приватне життя осіб, за якими ведеться стеження, є співмірним із тяжкістю злочину.

18. У директивах також зазначено, що за певних обставин матеріал, одержаний у такий спосіб, міг би бути відповідно використаний як доказ у подальшому судовому провадженні.

В. Управління з розгляду скарг на дії поліції

19. Управління з розгляду скарг на дії поліції було створене відповідно до статті 89 *PACE*. Це незалежний орган, уповноважений приймати скарги щодо поведінки працівників поліції. Він має право передавати обвинувачення у вчиненні злочинів генеральному прокуророві та самостійно висувати обвинувачення в дисциплінарних порушеннях.

С. Закон 1984 року про поліцію та докази у кримінальних справах

20. Стаття 78 (1) *PACE* передбачає:

"У будь-якому провадженні суд може відмовити в дозволі на долучення доказу, на який обвинувачення пропонує спиратися, якщо, беручи до уваги всі обставини, зокрема й ті, за яких було одержано цей доказ, суд вважає, що прийняття доказу спричинило б такий несприятливий вплив на справедливість розгляду, через який суду не слід його приймати".

Д. Закон 1997 року про поліцію

21. Закон 1997 року забезпечує законну підставу для дозволу проводити поліційне оперативне стеження, допускаючи втручання у право власності або послуговуючись бездротовим телеграфуванням. Відповідні статті стосовно дозволу на проведення оперативного стеження, включаючи процедури, що затверджуються у процесі надання дозволу, набрали чинності 22 лютого 1999 року.

ЩОДО ПРАВА

I. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 8 КОНВЕНЦІЇ

22. Заявник скаржиться на порушення статті 8 Конвенції, відповідні положення якої ґарантують:

"1. Кожен має право на повагу до його приватного... життя, ... і до таємниці кореспонденції.

2. Органи державної влади не можуть втручатися у здійснення цього права інакше ніж згідно із законом і коли це необхідно в демократичному суспільстві в інтересах національної і громадської безпеки або економічного добробуту країни, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або з метою захисту прав і свобод інших осіб".

23. Заявник посилається на думку Європейської комісії з прав людини у справі "Ґоувелл проти Сполученого Королівства" (*Govell v. the United Kingdom*) (заява № 27237/95, доповідь від 14 січня 1998 року), в якій Комісія дійшла висновку, що жодна з існуючих правових систем не регулює застосування таємних підслуховувальних пристроїв, що директиви Міністерства внутрішніх справ не є юридично обов'язковими, і що вони не доступні. Отже, було порушено статтю 8 Конвенції, оскільки не можна вважати, що магнітофонний запис у цій справі одержано "згідно із законом", як того вимагає пункт 2 статті 8 Конвенції. Заявник стверджує, що ситуація в його справі така сама, оскільки таємні пристрої було застосовано для підслуховування його приватних розмов із В.

24. Уряд, у зауваженнях якого щодо статті 8, поданих до Комісії, було висловлено підтримку доповіді Комісії у справі Ґоувелла, не заперечує, що стеження за заявником становило втручання в його право на повагу до приватного життя, ґарантованого пунктом 1 статті 8 Конвенції, але водночас стверджує, що таке втручання не було порушенням цієї статті з тієї причини, що воно відповідало законові і було необхідним у демократичному суспільстві для запобігання злочину.

Уряд визнає, що передбачуваність є компонентом концепції "згідно із законом", але стверджує, що передбачуваність не може бути такою самою в контексті таємного поліційного стеження, оскільки в цьому випадку метою відповідного закону є накладення

обмежень на поведінку осіб. Він доводить, що закон, який надає дискреційні повноваження щодо застосування таємного стеження, не порушує умови передбачуваності, якщо обсяг дискреційних повноважень і спосіб їхнього здійснення визначено з достатньою чіткістю. Уряд стверджує, що директиви Міністерства внутрішніх справ були відкритими і доступними для громадян, хоча й не мали законної сили і передбачали обмеження, у рамках яких стеження застосовувалося тільки при розслідуванні тяжких злочинів.

Більше того, вжиті заходи були пропорційними щодо кримінального розслідування, про яке йдеться. Уряд посилається на рішення апеляційного суду, який чітко розглядав статтю 8 по відношенню до справи заявника. На завершення Уряд доводить, що існування Управління з розгляду скарг на дії поліції свідчить про наявність належних процесуальних гарантій проти свавільного втручання та зловживання повноваженнями.

25. Суд зауважує, що безсумнівним є той факт, що поліційне стеження, про яке йдеться у цій справі, дорівнювало втручання у права заявника, викладені у пункті 1 статті 8 Конвенції. Принциповим є питання, чи таке втручання виправдане пунктом 2 статті 8, а саме — чи здійснене воно "згідно із законом" і чи було "необхідним у демократичному суспільстві" для однієї з цілей, перелічених у цьому пункті.

26. Суд, як і Комісія щодо справи Гоувелла (див. пункти 61 та 62 згаданої вище доповіді), нагадує, що вислів "згідно із законом" не лише вимагає дотримання національного права, а й стосується якості цього права, вимагаючи, щоб воно не суперечило принципу верховенства права (див. рішення у справі "Гелфорд проти Сполученого Королівства" (*Halford v. the United Kingdom*) від 25 червня 1997 року, *Reports of Judgments and Decisions* 1997-III, с. 1017, п. 49). В умовах таємного стеження, яке проводять державні служби, у цьому випадку — поліція, національне право зобов'язане забезпечити захист від свавільного втручання у права особи, відповідно до статті 8. Крім того, закон має бути достатньо чітко сформульований, для того щоб адекватно зорієнтувати осіб щодо обставин та умов, за яких органи державної влади мають право вдаватися до подібних таємних заходів (див. рішення у справі "Мелоун проти Сполученого Королівства" (*Malone v. the United Kingdom*) від 2 серпня 1984 року, серія А, № 82, с. 32, п. 67).

27. У час, коли відбувалися події цієї справи, не існувало жодної

передбаченої законом системи, яка регулювала б використання таємних підслуховувальних пристроїв, хоча нині Закон 1997 року про поліцію забезпечує таку правову систему. Тодішні директиви Міністерства внутрішніх справ не були ні юридично обов'язковими, ні безпосередньо доступними для громадськості. Виступаючи у Палаті лордів, зазначає також Суд, лорд Нолан зауважив, що загалом, згідно з англійським правом, нічого незаконного в порушенні приватного життя немає. Таким чином, у відповідний період не існувало жодного положення національного права, яке регулювало б використання пристроїв для таємного підслуховування.

28. Отже, у цій справі втручання не може вважатися таким, що мало місце "згідно із законом", як того вимагає пункт 2 статті 8 Конвенції. Відповідно, було порушено статтю 8. У світлі цього висновку Суду не обов'язково визначати, чи було втручання "необхідним у демократичному суспільстві", з огляду на одну з цілей, наведених у пункті 2 статті 8.

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

29. Заявник також скаржиться на порушення пункту 1 статті 6 Конвенції на тій підставі, що використання в його справі єдиного доказу, який ґрунтується на матеріалі, отриманому з порушенням статті 8 Конвенції, несумісне з вимогами статті 6 про "справедливий розгляд". Відповідне положення пункту 1 статті 6 Конвенції ґарантує:

"Кожен... при встановленні... будь-якого кримінального обвинувачення, висунутого проти нього, має право на справедливий і відкритий розгляд..."

30. Заявник не стверджує, що стаття 6 вимагає автоматичного рішення про вилучення доказу, одержаного внаслідок порушення статті 8, але доводить, що в разі одержання доказу з порушенням будь-якого права, наданого Конвенцією, національні суди повинні дотримуватися трьох вимог:

— під час судового розгляду має бути забезпечена ефективна процедура, згідно з якою заявник може оспорити прийнятність доказу;

— суд повинен брати до уваги характер порушення; та

— засудження не повинно ґрунтуватися виключно на доказі, одержаному внаслідок порушення прав, ґарантованих Конвенцією.

Процедура відповідно до статті 78 *PACE*, доводить заявник, не

надає підстави для вилучення доказу, оскільки в рішенні Палати лордів зазначено, що порушення статті 8 не могло дати підстав для вилучення доказу відповідно до цієї статті. Він стверджує, що відсутність ефективної процедури, згідно з якою він міг би оспорити використання доказу, одержаного шляхом порушення статті 8, становить порушення статті 6 Конвенції.

31. Крім того, заявник стверджує, що характер порушення дорівнює суттєвому порушенню Конвенції, з огляду на цілковиту відсутність правової системи, яка регулювала б застосування поліцією підслуховувальних пристроїв для таємного стеження. Нарешті, заявник наполягає, що дозволяти, щоб засудження у кримінальній справі ґрунтувалося виключно на доказі, одержаному працівниками правоохоронного органу в незаконний спосіб, суперечить верховенству права. Заявник стверджує, що й досі ще може вважатися потерпілим від порушення права на справедливий судовий розгляд, хоча він був фактично винним і визнав себе винним у вчиненні інкримінованого йому злочину. За цих обставин, якби доказ був вилучений судом як неприйнятний, обвинувачення припинило б розгляд справи. Він заявляє, що роль Суду полягає не у з'ясуванні того, чи мала місце помилка правосуддя, а в тому, чи було забезпечено заявникові — невинуватому чи винному — справедливий розгляд у суді.

32. Уряд зауважує, що ця справа дуже подібна до справи "Шенк проти Швейцарії" (*Schenk v. Switzerland*) (рішення від 12 липня 1988 року, серія А, № 140), і стверджує, що заявник мав можливість (і скористався нею) оспорити використання магнітофонного запису як доказу на попередньому слуханні (*voir dire*). Уряд зазначає, що, уважно розглянувши аргументи заявника про те, що поліція не мала права застосовувати підслуховувальний пристрій і що мало місце порушення права володіння із завданням шкоди, порушення статті 8 Конвенції та директив, суддя, незважаючи на це, вирішив, що такі аргументи не дають підстав для вилучення доказу відповідно до статті 78 *PACE*, а отже, визнав магнітофонний запис як доказ. Надалі заявник мав можливість оспорити рішення суду в апеляційному суді та Палаті лордів. Палата лордів ухвалила чітке рішення щодо того, чи було забезпечено заявникові справедливий судовий розгляд справи відповідно до статті 6 Конвенції, але постановила, що порушення такого права не було, навіть якщо отримання доказу і становило порушення статті 8 Конвенції.

33. Уряд визнає, що, на відміну від справи Шенка, магнітофонний запис був єдиним доказом проти заявника. Але, як заявляє Уряд, якщо є вагомий доказ для доведення участі особи у тяжкому злочині, то визнання його у кримінальному провадженні становить особливий громадський інтерес, навіть якщо це єдиний доказ проти обвинуваченого, за умови, як у цій справі, що обвинувачений має можливість оспорити доказ та заперечувати проти його використання і що суд ретельно обміркує справедливість прийняття цього доказу. Нарешті, Уряд заявляє, що визнання заявником своєї вини означає визнання справедливості судового розгляду, відповідно до статті 6.

34. Суд знову нагадує, що, згідно зі статтею 19 Конвенції, його обов'язок полягає в забезпеченні нагляду за дотриманням Договірними державами їхніх зобов'язань за Конвенцією. Зокрема, в його функції не входить розгляд помилок у фактах або праві, яких, імовірно, припустився національний суд, за винятком тих випадків, коли могли бути порушені права та свободи, захищені Конвенцією. Тимчасом як стаття 6 ґарантує право на справедливий судовий розгляд, вона не встановлює жодних норм щодо прийнятності доказу як такого, отже, це — першочергове питання для врегулювання національним правом (див. рішення у справі Шенка, згадуване вище, с. 29, п. 45–46, а також, як зовсім недавній приклад в іншому контексті, рішення у справі "Тейшейра ді Кастру проти Португалії" (*Teixeira de Castro v. Portugal*) від 9 червня 1998 року, *Reports* 1998-IV, с. 1462, п. 34). Роль Суду не полягає у з'ясуванні, як питання принципу, чи можуть конкретні категорії доказів — наприклад, доказ, одержаний незаконним шляхом, — бути прийнятними або чи справді заявник був винуватим. Питання, на яке необхідно дати відповідь, полягає у з'ясуванні, чи було справедливим провадження загалом, включаючи спосіб одержання доказу. Це розгляд "незаконності", а також характеру порушення, якщо йдеться про порушення ще одного права, наданого Конвенцією.

35. Суд нагадує, що у справі Шенка, згадуваній вище, заявник скаржився, зокрема, на те, що запис його розмови з Р. був порушенням закону Швейцарії, а використання запису як доказу під час судового розгляду суперечило статті 6 Конвенції. З погляду швейцарського права, зауважив у своєму рішенні Суд, запис, про який ідеться, безсумнівно, було одержано в незаконний спосіб, і з цим цілковито погодилися швейцарські суди. Суд зауважив, що не

міг "виключити як питання принципу і теоретично, що цей доказ, одержаний незаконним шляхом, може бути прийнятним" (там само, с. 29, п. 46), і що він мав лише впевнитися, чи був суд над заявником справедливим загалом. Дійшовши висновку, що використання як доказу оспорюваного запису не позбавило заявника справедливого судового розгляду, Суд зазначив, найперше, що правами захисту не було знехтувано: заявникові надали можливість, якою він скористався, оспорити автентичність запису та виступити проти його використання, так само як і можливість допитати Р. і викликати до суду інспектора поліції, відповідального за ініціативу здійснення записів. Крім того, Суд "підкреслив важливість того факту, що запис телефонної розмови був не єдиним доказом, на якому ґрунтувалося засудження" (там само, с. 29–30, п. 48).

36. Суд одразу ж зауважує, що, на відміну від справи Шенка, встановлення підслуховувального пристрою та запис розмови заявника не були протизаконними у тому сенсі, що вони не суперечили національному кримінальному праву. Зокрема, лорд Нолан зазначив, що, згідно з англійським правом, взагалі немає нічого незаконного у порушенні права на приватне життя. Більше того, як зазначалося далі, не існувало жодного припущення, що, встановлюючи пристрій, поліція вчинила інакше, ніж передбачено в директивах Міністерства внутрішніх справ. На додаток Палата лордів ухвалила рішення, що зізнання заявника під час розмови з В. добровільне, не було ніякої пастки і заявника не примушували до подібних зізнань. "Незаконність", на яку вказано у цій справі, стосується виключно того факту, що не було передбаченого законом дозволу на втручання у право заявника на повагу до приватного життя, а отже, таке втручання не було здійснено "згідно із законом" у тому розумінні, як ці слова тлумачаться у пункті 2 статті 8 Конвенції.

37. Далі Суд зауважує, що матеріал, який оспорується у цій справі, по суті, був єдиним доказом проти заявника і що заявник визнав себе винним лише на підставі рішення судді про те, що доказ має бути прийнятним. Проте доречність наявності іншого доказу, крім того, що оспорується, залежить від обставин справи. За даних обставин, коли магнітофонний запис було визнано цілком переконливим доказом і не існувало ризику його ненадійності, потреба підтвердження доказу стає, відповідно, слабкішою. У справі Шенка Суд справді наголосив на важливості того факту, що магнітофонний запис був не єдиним доказом проти заявника. Однак з цього приводу Суд зауважує, що запис у справі Шенка, хоч він і був

не єдиним доказом, касаційний відділ з кримінальних справ суду кантону Во (*Vaud*) визначив як такий, що має "можливо, вирішальний або принаймні не найменший вплив на результат провадження у кримінальній справі" (там само, с. 19–22, п. 28). Більше того, цей елемент не був визначальним чинником у рішенні Суду.

38. Головним у цій справі є питання, чи провадження загалом було справедливим. У зв'язку з визнанням прийнятності оспорюваного магнітофонного запису Суд зазначає, що, як і в справі Шенка, заявник мав цілком достатню можливість оспорити як автентичність, так і використання запису. Він оспорив не автентичність, а використання запису на попередньому розгляді (*voir dire*), а потім в апеляційному суді та Палаті лордів. Суд зауважує, що на кожному рівні юрисдикції національні суди, спираючись на статтю 78 *PACE*, оцінювали, як прийняття доказу позначалося на справедливості судового розгляду, і обговорювали, серед інших питань, незаконну підставу для стеження. Той факт, що заявник на кожному етапі програвав, не мав жодного значення (там само, с. 29, п. 47).

39. Суд хотів би додати, що, безперечно, якби національні суди вважали, що визнання доказу може спричинити значну несправедливість, вони застосували б своє дискреційне повноваження і вилучили б доказ на підставі статті 78 *PACE*.

40. За цих обставин Суд визнає, що використання таємно записаного матеріалу під час розгляду справи заявника в суді не суперечить вимогам справедливості, гарантованої пунктом 1 статті 6 Конвенції.

III. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 13 КОНВЕНЦІЇ

41. Заявник також скаржиться на порушення статті 13 Конвенції на тій підставі, що суди повинні були взяти до уваги факт одержання доказу з порушенням положень Конвенції. Стаття 13 передбачає:

"Кожен, чиї права і свободи, викладені в цій Конвенції, порушуються, має право на ефективний засіб правового захисту у відповідному національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, що діяли як офіційні особи".

42. Заявник доводить, що, згідно з національним правом, порушення статті 8 не задовольняє вимог вилучення доказу відповідно до статті 78 *PACE*, навіть якщо доказ, одержаний у такий спосіб, є єдиним у справі. Отже, стаття 78 не може надати

практичний та ефективний засіб правового захисту, як того вимагає стаття 13.

У зв'язку з твердженням Уряду про те, що Управління з розгляду скарг на дії поліції забезпечує інший засіб захисту, заявник знову послався на рішення Європейської комісії з прав людини у справі Ґоувелла (див. п. 68–70 згадуваної вище доповіді) і доводить, що за цих обставин і з огляду на рішення Комісії про порушення статті 13 Суд повинен також визнати порушення цієї статті у даній справі.

43. Уряд наполягає, що засоби правового захисту були достатніми для задоволення вимог статті 13. Він стверджує, що, відповідно до статті 78 *PACE*, суди вирішили взяти до уваги той факт, що доказ було одержано за умов, які спричинили оспорюване порушення статті 8 Конвенції.

Далі Уряд доводить, що заявник міг подати скаргу до Управління з розгляду скарг на дії поліції стосовно незаконної поведінки поліції і що Високий суд має юрисдикцію над цим управлінням, якщо воно діяло з порушенням своєї процедури чи нерозсудливо.

44. Суд нагадує, що стаття 13 гарантує наявність засобів правового захисту на національному рівні з метою забезпечення дотримання суті закладених у Конвенції прав та свобод у будь-якій формі, в якій їх може забезпечити внутрішній правопорядок. Отже, її мета — вимагати забезпечення національного засобу правового захисту, дозволяючи уповноваженому національному органу розглядати суть відповідної скарги про порушення Конвенції та надавати відповідний захист, проте не вимагаючи інкорпорації положень Конвенції (див. рішення у справі "Сміт і Ґрейді проти Сполученого Королівства" (*Smith and Grady v. the United Kingdom*), № 33985/96 і 33986/96, п. 135, ECHR 1999-VI). У цій справі скарга за статтею 13 має розглядатися як твердження, що заявник не мав ефективного захисту стосовно його скарг за статтею 8 Конвенції. На початку Суд зауважував, що під час розгляду кримінальної справи суди не забезпечили засобу правового захисту, оскільки, хоча вони й могли розглядати питання про справедливість прийнятності доказу в кримінальній справі, вони не могли розглядати скаргу по суті на підставі положення Конвенції про те, що втручання у право заявника на повагу до його приватного життя не відбулося "згідно із законом"; ще меншою для них була можливість надання необхідного захисту у зв'язку з цією скаргою.

45. Щодо інших засобів, доступних заявникові стосовно скарги за статтею 8, Суд зауважує, так само як і Комісія щодо справи Ґоувелла, що скарги до Управління з розгляду скарг на дії поліції мали подаватися лише за наявності в них тверджень, що відповідна поведінка призвела до смерті або тяжких ушкоджень, або якщо ця скарга належить до категорії скарг, визначених міністром. За інших обставин, головний констебль регіону вирішує, чи належить до його компетенції розгляд справи. Якщо він вважає, що це його компетенція, то, згідно зі стандартною процедурою, він призначає для проведення розслідування одного зі своїх працівників. Хоч Управління з розгляду скарг на дії поліції і може вимагати на підставі статті 87 РАСЕ подання такої скарги, межі, в яких це управління контролює прийняття головним констеблем рішення про визначення його компетенції, встановлені нечітко (див. пункт 68 доповіді Комісії у наведеній вище справі Ґоувелла).

46. Суд також відзначає важливу роль міністра у призначенні на посаду, виплаті винагород, а за деяких обставин — і звільненні службовців Управління з розгляду скарг на дії поліції. Зокрема, Суд зауважує, що, відповідно до статті 105(4) Закону, Управління з розгляду скарг на дії поліції повинне брати до уваги будь-які вказівки міністра стосовно дисциплінарних стягнень та відкриття кримінальної справи (там само, п. 69).

47. Таким чином, Суд вважає, що система розгляду скарг не відповідає принципам незалежності, необхідним для забезпечення достатнього захисту від зловживання владою, а отже, не забезпечує ефективних засобів правового захисту, відповідно до статті 13. Отже, було порушення статті 13 Конвенції.

IV. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

У статті 41 Конвенції сказано:

"Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткову компенсацію, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливую сатисфакцію".

А. Шкода

48. Заявник не висунув вимог стосовно завданої моральної чи матеріальної шкоди. Уряд вважав, що, оскільки встановлено наявність порушення Конвенції, рішення Суду саме по собі становить достатню справедливую сатисфакцію.

49. На думку Суду, факт визнання порушення сам по собі становить достатню справедливу сатисфакцію за будь-яку шкоду, що її, як вважається, зазнав заявник.

В. Судові витрати

50. Заявник вимагав виплати на загальну суму 14 694 британські фунти стерлінгів та 95 пенсів, включаючи податок на додану вартість (ПДВ). Цю суму складали 10 810 фунтів стерлінгів на гонорар адвоката і 3 884 фунти стерлінгів та 95 пенсів як витрати на послуги соліситора. Уряд зауважив, що заявник фактично подавав дві скарги: одну на підставі статей 13 і 18, а другу — на підставі статті 6. Він доводив, що, оскільки вимоги заявника було частково задоволено, будь-яка призначена сума має бути відповідно зменшена. У будь-якому разі, Уряд вважав суму адвокатського гонорару завищеною і наполягав, що загальна сума в 7 391 фунт стерлінгів разом з ПДВ більш відповідна.

51. Керуючись принципом справедливості, Суд присуджує заявникові 11 500 британських фунтів стерлінгів, включаючи ПДВ, але з відрахуванням суми, сплаченої Радою Європи як правова допомога.

С. Відсоткова ставка у разі несвоєчасної сплати

Згідно з наявною у Суду інформацією, передбачена законом відсоткова ставка у Сполученому Королівстві станом на день ухвалення цього рішення становить 7,5 % річних.

НА ЦИХ ПІДСТАВАХ СУД

1. *Постановляє* одноголосно, що було порушено статтю 8 Конвенції.

2. *Постановляє* шістьма голосами проти одного, що порушення статті 6 Конвенції не було.

3. *Постановляє* одноголосно, що було порушено статтю 13 Конвенції.

4. *Постановляє* шістьма голосами проти одного,

а) що держава-відповідач має виплатити заявникові упродовж трьох місяців з дня, коли це рішення стає остаточним, як

Хан проти Сполученого Королівства

компенсацію за судові витрати 11 500 (одинадцять тисяч п'ятсот) британських фунтів стерлінгів, разом із сумою податку на додану вартість, який підлягає сплаті, з відрахуванням 11 090 (одинадцять тисяч дев'яносто) французьких франків і 30 сантимів і конвертацією цієї суми у британські фунти стерлінгів за обмінним курсом, що застосовується на день ухвалення цього рішення;

b) що має сплачуватися простий відсоток у розмірі 7,5% річних зі спливом зазначених трьох місяців до здійснення розрахунку.

5. *Відхиляє* одноголосно решту вимог заявника про справедливу сатисфакцію.

Учинено англійською мовою і повідомлено у письмовій формі 12 травня 2000 року, згідно з пунктами 2 і 3 правила 77 Регламенту Суду.

С. Долле,
секретар

Ж.-П.Коста,
голова

Відповідно до пункту 2 статті 45 Конвенції та пункту 2 правила 74 Регламенту Суду, до цього рішення додано окрему думку п. Лукайдеса, яка частково збігається і частково не збігається з позицією більшості.

Парафовано: Ж.-П. К.

Парафовано: С. Д.

ОКРЕМА ДУМКА СУДДІ ЛУКАЙДЕСА, ЯКА ЧАСТКОВО ЗБІГАЄТЬСЯ І ЧАСТКОВО НЕ ЗБІГАЄТЬСЯ З ПОЗИЦІЄЮ БІЛЬШОСТІ

Я погоджуюся з більшістю, що у цій справі було порушення статей 8 і 13 Конвенції на підставах, викладених у цьому рішенні. Але я не згоден з рішенням більшості, що не було порушення статті 6.

Справа, яку розглядає Суд, є першою, в якій єдиним доказом у кримінальній справі проти обвинуваченого був доказ, який спричинив засудження обвинуваченого і був одержаний у спосіб, що суперечить положенням статті 8 Конвенції.

Суд одноголосно визнав, що збирання доказів проти заявника за допомогою підслуховувального пристрою є порушенням його права на повагу до приватного життя, бо такий спосіб не регулюється жодним національним законом. Проте більшість вирішила, що прийняття доказу і засудження заявника на його підставі, навіть незважаючи на те, що це був єдиний доказ проти заявника, не суперечать вимогам справедливості, гарантованим пунктом 1 статті 6 Конвенції.

Я не можу погодитися з тим, що судовий розгляд може бути "справедливим", як того вимагає стаття 6, якщо вина особи у вчиненні злочину встановлюється за допомогою доказу, одержаного з порушенням гарантованих Конвенцією прав людини. На мою думку, термін "справедливість", якщо його розглядати в контексті Європейської конвенції з прав людини, означає дотримання принципу верховенства права, і на цій підставі він передбачає повагу до прав людини, викладених у Конвенції. Я вважаю, що не можна говорити про "справедливий" судовий розгляд, якщо він здійснюється з порушенням норм права. Справді, Конвенція не є частиною національної правової системи Сполученого Королівства, але для цілей питання, яке розглядається, її потрібно вважати такою з огляду на те, що ця держава ратифікувала її і взяла на себе зобов'язання забезпечити дотримання її положень державними органами. Іншими словами, оцінюючи "справедливість" суду, я не бачу підстав для виправдання держави, яка ратифікувала Конвенцію, але не інкорпоровала її положень у свою систему.

Справді, доказ у цій справі, одержаний за допомогою встановлення підслуховувального пристрою в помешканні заявника, не суперечить жодному заповіді Сполученого Королівства. Але він був отриманий на порушення Конвенції. Відповідно до статті 1 Європейської конвенції з прав людини, державні органи Сполученого Королівства зобов'язані "гарантувати кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі I цієї Конвенції". Я вважаю, що це покладає обов'язок на суди Сполученого Королівства під час судового провадження не визнавати докази, одержані з порушенням Конвенції і не покладатися на них. Тим більше, коли це єдиний доказ проти обвинуваченого у кримінальній справі, як у цьому випадку.

Крім того, якщо погодитися з тим, що визнання одержаного з порушенням Конвенції доказу проти обвинуваченої особи не

обов'язково є порушенням вимоги справедливості, про яку йдеться у статті 6, тоді ефективний захист прав, відповідно до Конвенції, буде зведено нанівець. Це добре видно у таких справах, як ця, коли поліція одержала доказ у спосіб, несумісний з вимогами статті 8 Конвенції, і все-таки його було визнано як доказ проти обвинуваченого, що призвело до його засудження. Якщо порушення статті 8 може сприйматися як "справедливе", тоді я не бачу ефективного способу стримування поліції від повторення неприпустимої поведінки. І я, мушу повторити, не можу погодитися з тим, що суд і засудження, яке стало наслідком такої поведінки, можуть вважатися законними або справедливими.

Визнання неприйнятним доказу, одержаного з порушенням права на повагу до приватного життя, має розглядатися як основний наслідок цього права, якщо таке право має якусь цінність. Тут слід нагадати про те, що в багатьох випадках Суд наголошував, "що Конвенція покликана гарантувати не теоретичні або ілюзорні права, а права, які є практичними та ефективними". Визнання неприйнятним такого доказу, на мою думку, стає навіть більш беззастережним у таких справах, як ця, коли не існує жодного альтернативного засобу захисту від порушення відповідного права.

Основним аргументом проти такого правила неприйнятності доказів є пошук істини і цінностей, що становлять громадський інтерес в ефективному забезпеченні дотримання вимог кримінального права, а це вимагає визнання прийнятними надійних і достовірних доказів, інакше цим цінностям може бути завдано шкоди, а визнані винними обвинувачені особи можуть уникнути законного покарання. Порушення закону задля забезпечення його дотримання є суперечливою по суті та абсурдною пропозицією. У будь-якому разі, цей аргумент не має місця в контексті питань даної справи, оскільки доказ, що є втручанням у право на повагу до приватного життя, може бути визнаний прийнятним під час судового провадження і може призвести до засудження за злочин, якщо одержання такого доказу відповідає вимогам пункту 2 статті 8, зокрема й тій вимозі, про яку йдеться у цій справі, а саме — що доказ було одержано "згідно із законом".

Постановляючи своє рішення, більшість брала до уваги той факт, що, "якби національні суди вважали, що визнання доказу може спричинити значну несправедливість, вони застосували б своє дискреційне повноваження і вилучили б доказ на підставі статті 78

PACE" (див. пункт 39 рішення). Я не бачу відношення до нашого питання підходу національних судів щодо справедливості визнання прийнятним доказу, про який ідеться, якщо брати до уваги, що концепція англійського права стосовно "справедливості" тесту на прийнятність доказу ніколи не суперечила законові. Згідно з відповідною англійською теорією доказів, несправедливість вузько визначена як така, що виникає лише тоді, коли шкода обвинуваченому від визнання незаконно одержаного доказу переважає його доказову цінність. Більше того, згідно з англійським правом, немає нічого протиправного в порушенні права на повагу до приватного життя, як мало місце у цій справі.

З огляду на викладене вище, я вважаю, що використання під час судового розгляду таємно зроблених записів та засудження заявника на цій підставі порушують вимоги справедливості, гарантовані пунктом 1 статті 6 Конвенції.